

Jánosi Zoltán

„Nem veszít fényéből...”

Laudáció Ekler Andrea életművéről a Nagy Gáspár Irodalmi és Művészeti Díjjal kitüntetése alkalmából

Tisztelt Ünneplők, kedves Barátaink, Nagy Gáspár életművének tanúi, megértői és továbbépítői!

„A fiam, amikor évekkkel ezelőtt egy bemutató órán azt kérték, jellemezze önmagát, felállt és azt mondta: »Szabad vagyok«, majd leült. Elsősorban nem büszke voltam, hanem boldog, mert a kuláknak titulált elhurcolt ősökre, a Corvinközi keresztapámra, a villanyszerelésre kényszerített szobrász nagyapámra gondoltam. Szomorú is voltam, mert fájdalommal töltött el, hogy nem köszönhettem meg fiam szabadságát az ősöknek, a hősöknek, a költőknek, akik kihúztak egy-egy téglát a bennünket a szabadságtól elválasztó falból. Nem köszöntem meg Nagy Gáspárnak sem, pedig annyi mindenről beszélgettünk” – írta Ekler Andrea az egyik tanulmányában. Én mégis azt hiszem, hogy megköszönte Nagy Gáspár verseit és magatartását, személyiségét, ha nem is úgy, nem azokkal a szavakkal, ahogyan egyszeri jótettet köszön meg az ember. Hogyan tehát? Úgy gondolom, az egész alkotói életével.

Tisztelt Emlékezők!

A száz éve halott Ady, amikor a lelkére legerősebben ható költő-elődeit kereste, a leghatározottabban mutatott rá a „néhai” Vajda Jánosra, a halálos ágyán is a magyar sorsra tekintő Csokonaira és természetesen Petőfire, aki sohasem alkuszik. Az utókorától (ahogyan napjainkban is) már igen hamar meggyaláznia akart Ady forradalmas arcát a sírból is kitépő József Attilát – Adyval együtt – viszont Nagy László nevezi meg egyik legerősebb forrásának. *A föltámadás szomorúsága* című emlékvésében szinte újrafogalmazva az illyési „kézfogások” értelmét és erejét, így ír (még a hetvenes években) a rokon szellemekbe kapaszkodásnak erről a messzi időkre is visszanyúló, befejezhetetlen láncolatáról: „Uraim, a benső tartást lemásolni máig sem lehet. A költői vakmerőségnek nincs köze máig sem a divathoz. De bizonyos, hogy kiszemelik az ősök az utódokat. Rámutatott a gyémántos franciára a templomépítő Dante, rá az iszákos

JÁNOSI ZOLTÁN (1954) irodalomtörténész, egyetemi tanár. A *Magyar Napló* főszerkesztője.

Edgar Poe is. Lát Ady Endre kéklángú ujjakat feléje nyúlni a hazai sötétből, idegen éjből. Láthat X. Y. Z. is, de utód nem lesz belőlük, mert hamis a káprázatuk: így épülnek templomok almáspitéből.”

Almáspitéből, nápolyiból, kekszből, sőt rigójancsiból építeni akart templomokat láthattunk már az elmúlt 30-40 évben, sőt azelőtt is eleget, de vagy szétolvadtak az első szabadabb napsütésre, vagy a körülöttük ólálkodó egerek rágták szét őket. Katedrálist építeni – akár „káromkodásból”, akár gyöngédségből, szeretetből vagy emberi eltökéltségből az almáspite-palotáknál azért jóval nehezebb, mert a megelőző századok, olykor évezredek erőfeszítéseinek átölelő megértését és az építők láncolatának összefogását igényli. Hogy a magasba is felérjen ez a haza, ha időről időre – hol kívülről, hol belülről vagy együttesen – földszintesre akarják is döngölni, sőt a Kárpát-medence mélyére gyalulni, akár őt, akár az ezer évének ívében fölépített és magyarul éneklő templomait.

Tisztelt Ünneplők, még a népköltészetnek is nagy tévedése, hogy az asszonyokat csak várba falazott építőáldozatokként tudta elképzelni, és sohasem a legjobb kőművesek, a legbizakodóbb építők sorában. E templomrakók között a tovaszakadt századokban nem egy asszony vagy leány is jeleskedett – és azt teszi máig –, még hozzá nem is álruhában, ahogyan a katonának állt honleányok a kuruc vagy a negyvennyolcas seregekben. Lelke, szíve és képességei szerint közéjük tartozik Ekler Andrea is, akire büszkén pillanthatnak akár a jelen, akár a múlt idők legjobb templomfalazói, akár női, akár férfi nemmel ajándékozta meg őket az Úr. Mert a fiatal irodalomtörténész-nőre is sokan rámutattak a múltból, s mutatnak – elődök, kortársak, követők, barátok, sőt ellenségek – ma is. Könyveibe lapozva gazdagon sorakoznak elénk azok a szerzők a magyar századokból, akik felemelve mutatóujjukat késztetik-kérik őt az alkotásra és a katedrális-magasító küldetés legfontosabb mércéinek – s olykor gerendáinak – továbbvitelére. Kicsoda tehát Ekler Andrea? Honnan jött, merre megy, és hová készül? Csak dióhéjban összegezve eddigi alkotói pályáját, idézem fel most azt az utat, illetve annak az útnak csupán a vázlatát, amely a budapesti bölcsőtől a Nagy Gáspár-díjig vezetete.

Ekler Andreát az általános és a középiskola elvégzése után a művészetek értékeire szomjazó nyitottsága ösztönözte tudása minél nagyobb kiszélesítésére, és egyszerre több diszciplína irányában történő megnyitására. A tanulási éhség vezette oda, hogy irodalmi és nyelvészeti tanulmányai mellé drámapedagógiai és etnográfusi oklevelet is szerezzen a pécsi egyetemen, illetve az ELTE-n. Már életútja korai éveire tekintve csillogóan tűnik szembe, hogy a művészet mennyi területén teszi próbára tehetségét. Alig 17 éves, amikor (1988-ban) a Pincesházban viszi előadásra Kosztolányi verseinek a *Szegény kisgyermek panasza* címmel (általa dramatizált) oratóriumát. Az 1993-as év – restaurátori ösztöndíjjal – már Novgorodban találja. Rá egy évre a *XVII–XVIII. századi erdélyi udvari színjátszásról* szóló tanulmányával nyer ösztöndíjat a Pro Renovanda Cultura Hungariae Diákok a Tudományért pályázatán. Egy évvel később indul el azóta is folyamatos publikációs munkássága a *Kortárs*, a *Magyar Napló*, a *Hitel*, a *Slavica*,

az *Új Könyvpiac*, az *Új Forrás*, a *Bárka*, a *Szépirodalmi Figyelő*, az *Irodalmi Jelen*, az *Életünk* s más folyóiratokban s könyvekben, valamint néprajzi fórumokon is. Mindezekhez hamarosan a szerkesztői munka is társul. 1997-ben a Babits Kiadónál a *Korjellemező magyar próza* című sorozat szerkesztője, majd szócikkeket ír *Révai Új Lexikonába*. 2001-ben a *Dejtári szövegegyeségek hermeneutikai megközelítése* című dolgozatáért az Országos Tudományos Diákköri Konferencián megkapja a Történeti Társaság Különdíját. S nemsokára a *Magyar Napló* folyóiratnál találjuk, ahol 2011-ig a lap kortárs magyar irodalomra figyelő Nyitott Műhely rovatának a vezetője, s emellett a *Szépirodalmi Figyelő* Látószöveg rovatát is szerkeszti. Néhány éves „anyasági” szünet után, a tanulmány rovat irányítójaként, ma ismét a *Magyar Napló* munkatársa.

Számos recenziója, tanulmánya mellett négy könyve adja tanúságát munkaszeretetének, nyitottságának és az irodalomtól elidegeníthetetlennek látott erkölcsiség és nemzeti elkötelezettség iránti hűségének. Már könyveinek csupán a címei erről a felfelé néző, a létezés magasabb eszmékhez mérő látásformáról vallanak. *Létra az örökléthez*; 2004, *A közöny az ördög karosszéke*; 2008, *A szabadság hívása*; 2014 mondják, üzenik szép sorban, szinte verssorokként egymásba fonódva kötetcímei – már-már szakrális-biblikus, mégis egyértelműen a földi feladatokat megfogalmazó nyelven – a legfontosabb létparancsokat. Görömbei András nemhiába írta már első könyvének a hátlapjára: „Szemléleti tágasság és érzékenység jellemzi Ekler Andrea írásait. Esszéiben, tanulmányaiban, kritikáiban az irodalom az emberi létezés lehetőségeinek mérlegelése is. Ezért elemző, értelmező írásainak egzisztenciális értelme és súlya van. Az esztétikai értékek számbavételét sohasem választja el a fontos emberi ügyek vizsgálatától. Alapos irodalomtörténeti, elméleti, néprajzi és bibliai tájékozottsággal kutatja a költői szerepkeresés, szerepvállalás különböző változatait éppúgy, mint az egyes motívumok forrásait, alakulástörténetét és emberi jelentőségét.” Vathy Zsuzsáról írott 2017-es monográfiája – tehető mindezekhez hozzá – összegzően ad számot e nagy szakmai tudást, körültekintést igénylő, szintetikus műfajban is a szerző komplex irodalmi látásmódjának értékeiről.

Műveinek hatását a kritika és az irodalomtörténet-írás Görömbei András máig alapvető méltatása mellett a továbbiakban is számos helyen igazolta vissza. „Ekler Andrea irodalomtörténész példaértékű alázattal értelmezi elsősorban a kortárs magyar irodalom alkotóinak munkásságát, és elkötelezett kutatója Németh Lászlónak [...]. Köteteiben [...] olyan írók műveit vizsgálta, akik a földrajzi távolság és a kronológiai különbségek ellenére az alkotói lét közös kérdéseit vetik fel. Kutatta Ágh István, Csoóri Sándor, Vathy Zsuzsa, Nagy Gáspár, Buda Ferenc, Kovács István, Dobozi Eszter és sok más hazai és határon túli író alkotásait” – hangzottak Erős Kinga szájából a kutatónő munkásságát értékelő szavak a 44. Tokaji Írótabor díjának átadásakor. A hétkötetesre tervezett Németh László-sorozat Ekler Andreától szerkesztett s már hat kiadott kötetében az író tanulmányai, irodalmi és színkritikái, valamint esszéi kaptak helyet. A tudatosító egybegyűjtésén túl azzal a nyilvánvaló céllal, hogy az oktatás

minden fontosabb szintjén szolgálhassák az író mélyebb megismerésének ügyét. „Nagy szégyen, hogy egyre több hazai középiskolában marad ki az érettségi tételek közül Németh László” – mondta a szerkesztő egy hódmezővásárhelyi konferencián. Az évek folyamán Németh Lászlónak nemcsak az irodalmi munkássága került figyelem középpontjába, hanem az *Iszony*, az *Emelkedő nemzet*, a *Galilei* szerzője – és szellemi társai – örökségének ápolása is. Magyar Írószövetség- és a FISZ-tagsága mellett ezért vállalt elnökhelyettesi munkát a Németh László Társaság választmányában s tagságot a Tamási Áron Kuratóriumban is.

Noha kritikusi és tanulmányíró munkássága az idézettekén kívül is több figyelmes értékelést kapott, a legszebben – és Ekler Andrea tehetsége természetéhez a leginkább illően – alighanem Szokolczay Lajos írt a szerzőről s műveiről: „Egy derékig érő hajú hölgy ül a tenger partján, és olvas. Olyan intenzíven, hogy szájmozgással szinte kíséri a szavakat. Könnyű neki, süt a nap, fentről, a menynekből valahai tanára és későbbi jó barátja, Görömbei András vigyáz rá. Még csak az alkonyatnak sem kell bekövetkeznie, hogy lehunyja a szemét, hiszen a belülről való látáshoz – az anyag intenzív bekebelezéséhez – nincs szükség külső tényezőkre. A betű lélektől lélekig folyik. Nincs gát, ami megakasztaná az áradást. Ekler Andreának, a fiatal kritikusnemdédék jelesének csak figyelnie kell az áldott szóra – Sütő Andrástól és Csoóri Sándortól Nagy Gáspárig, Kaffka Margittól Rózsássy Barbaráig nyújtózik az értékrangsor –, s máris kész a valomás. Az olvasás gyönyörűségéről, fényávról, szabadságról” – mondja. S nemcsak a méltatók, hanem a tanulmányozottak névsora is hosszan volna még folytatható: Sütő András könyveitől, Tornai József esszéitől, Baka István, Nagy Gábor, Kemény István költészetéig. Ám a legerősebb kortársi érintést Ekler Andrea és íráskultúrája valamennyi kiváló alkotó között is Nagy Gáspártól kapta.

„Kerted lapály-válla mögött / kihempereg az időbe / szakadt szálú köldökzsinór / nem kötözhet oda többet. [...] Katapultos számárháton / röptesd ki szavad a kertből / ezért a mákszemnyi kincsért / lopd el szíved Názáretből!” – biztat a *Lopd el!* című, fiatalkori versében a küldetés megtagadhatatlan s örömteli kiteljesítésére a költő. A kert motívuma – egyszerre mint az otthoné, a hazáé és mint a létezés legjobb minőségének esélye – Ekler Andrea képzeletét is megragadta. Ágh István *Válasz hazulról* című verseskötetét elemezve így írt erről a nagy toposzról, magához nőiesítve és gyönyörű teljességgé értelmezve jelképeit. „A kert a haranghoz hasonlóan az emberi lét tere és a létezés lenyomata. Az Édenkert és a sírkert között gyermekkori, hazai, idegen, bűnös, képzeletbeli kertek őrzik az emberi nyomokat. A kert elbocsájt és befogad. S nem utolsósorban az alkotás belső tere. Szabad-e énekelni? A kötet verseinek válasza: Kell! Megénekelni a maradandót, a változást, a személyest, az emberit, az életet, a halált, a történelmet, a múltat, a jelent, a pusztuló falut és világokat, a harangot, a kertet, a barátságot, a sorsközösséget, a hazaszeretetet, a magyar zászlót, az anyanyelvet, a himnuszt, a honvágyat, az örömet, a bánatot. Kész a leltár? Korántsem. Mindazt, ami emberi. Ami által a pusztulás, kiüresedés, értékvesztés ellenére benne, vele mégis marad valami »nyom«, érték [...] Kell énekelni, mert... az

elhagyott, kiüresedett tájban az alkotás kiválasztott szépsége felülírja a »túlélés rettenetét«.

Tisztelt Ünneplők! Ha Ekler Andrea idézett gondolatsora érvényes az irodalmi műre és az íróra, akkor ugyanúgy igaznak kell lennie a recenzióra, a tanulmányra, az irodalomtörténészre, a kritikusra, az esztétára is. „Sütő András egyik hősétől tudom, hogy az ember ott kezdődik, amikor összetéveszti magát azzal, amittől megfosztották. Az igazi vers is innen indul; azért a hiányért és szüntelenül cipelve a rábízottakat: bánatos csikóarcot, madárként repdeső gyerekeket” – írja Nagy Gáspár a *Koronatűz* című 1975-ös, első kötetének előhangjában. Az igazi esszé vagy kritika és az irodalmi tanulmány is innen indul – fedezte fel már első alkotói lépéseinél, jó húsz esztendeje Ekler Andrea is – nem pedig „örökbecsünek” vélt tételek igazolására. A kritikusnő az irodalom körül forgó lódók legszebb küldetését többször ültette a Nagy Gáspár idézett gondolataival párhuzamos mondatokba, és műveiben ugyanezt törekedett megvalósítani. „Ekler Andrea írásainak »egzisztenciális értelme és súlya« éppen abban rejlik – pillantja meg legbelső szándéka irányfényeit recenzense –, hogy tiszta odafordulással közelít ahhoz a műhöz, melyben érzi a szépséget és a költészetet.”

A kutató és kritikus munkáiból azonnal feltűnik, hogy szerzőjük a leghatározottabban utasítja vissza az irodalmi szöveg ideologikus, előítéletes, merev horizontok, lehatárolt vagy csukott terek (vagyis gondolkodási cellák) ketreceibe zárásának metódusát. A szürkeség maszkjait. A legtisztább határozottsággal löki el magától a kreativitáshiány tudományosnak álcázott mókáit, s nem tekint a maga mintáinak a távoli világok értékeit kontroll nélkül e földre kopírozó elméletek vonalzóit sem. Viszolyogva nézi az új és új önfeledt rajongások – vagy elfogultságok – táncmulatságát a letaposott csontokon, a sírdombokon – az irodalom (most éppen Ady Endre) sírján. Lelki, intellektuális és esztétikai értelemben is itt ér össze az életműve a legszebben a Nagy Gáspáréval. Európaiság és magyarság ebben a közös lelki térben találkozik bennük. Ebben a kétféle nyitott szeretetben az az európai szellem védi a magyarságot, az a régi Európa, amit a környezethez és a munkához való legjobb alkotói viszony, a saját értéket és értéktudatot teremtő szorgalom jellemez, nem pedig a vak elfogadás és a le-sütött szem. A szuverén szólalás jogát is ezért tartja Nagy Gáspár, a költő és Ekler Andrea, a kritikus is az ember mindennek feletti jogának. Ahogyan a csángó magyarok verseit elemző egyik tanulmányában ír erről: „Emberként múlik rajtunk, hogy vannak, s lesznek-e olyan helyek, ahol az emberek a kiáltás jogáért fohászknak, s emberként kell tennünk azért, hogy ha már kiáltani kell, azt minden ember tehesse a saját anyanyelvén, megelőzve az elnémulást...” Így jut el a magyarság sorsát következetesen és mindenféle gátló akarattal szemben feltáró írók szeretetétig, életművük még méltóbb, újabb tudatosításáig. Mintha minden választott mű vizsgálatában ő is együtt mondaná Nagy Gáspárral a költőnek az 1985. március 12-én, az Írószövetség választmányi ülésén elhangzott szavait: „Én azt hiszem, hogy az írók számára különösen embertelen aszkézis lemondani történelmünk bizonyítható sebeiről.”

Görömbei András Nagy Gáspár-monográfiáját elemezve Ekler Andrea a ma éppen hetven éve született Nagy Gáspárnak is e „bizonyítható sebei” és mégis eleven szívdobbanásai fölé hajol. Nemcsak a tudomány, a szövegértelmezés tereibe, hanem lélekközelbe is emeli a könyv médiumán át életművét és sorsát. Tudatosító erővel tárja fel az alkotások és a rájuk sugárzó értelmezés legfontosabb érintkezési pontjait s az országnak és önmagának szóló üzeneteit is. Nagy Gáspár gondolatai s kézmozdulatai ezért az ő értelmezésén keresztül még elevenebbé, erősebbé és időszerűbbé válnak mind az irodalmi gondolkodás, mind pedig a történelmi jelen terepein. Nagy Gáspárt és Görömbei Andrást egyszerre idézi meg a kalodákba zárt tudat felszabadításáért, a független gondolkodás védelméért egybeforrott szabadságharcukban. „A Nagy Gáspárról írott monográfia is jelzi azt a »pedagógiai« szándékot – mondja –, mely Görömbei Andrást tanárként is jellemzi. A nyitottság, olvasottság, filológiai igény, precizitás, tudás mellett annak átadását, hogyan lehet szeretni azt, amivel foglalkozunk, hogyan lehet úgy írni, hogy létünk részévé váljon, amiről szólunk. [...] Tanít a független gondolkodásra, arra, hogy mindent kell olvasni, minél több dolgot kell megismerni, nem szabad meggondolatlanul elvetni semmit, de fejetlenül követni sem kell. Szem előtt kell tartani – idézi nyomatékosan Ulrich H. J. Körtner *Az ihletett olvasó* című művének gondolatát –, hogy »Nem az új paradigmák eredményeznek új látást, hanem a forradalmi látásélmények vonnak maguk után új paradigmákat.«” Majd két elődje – két példaképe – s a két barát legerősebb üzeneteit a maga sorsformálódásának legszebb tapasztalataként összegzi. „Görömbei András és Nagy Gáspár pályája jó példa arra, ami Nagy Gáspár esszéit olvasva is magával ragadja az olvasót: voltak mesterek és tanítványok, a mesterek lehetőséget adtak a tanulásra, kibontakozásra; a pályakezdők pedig keresték az útjukat, nem elégedtek meg az adományként kapott tehetséggel, a szólás belső kényszerével. Görömbei András és Nagy Gáspár követve »mestereik« példáját sokaknak nyújtottak, nyújtanak kezet, az emberség e megnyilatkozásával is a magyar és egyetemes kultúrát megőrizve, alakítva. [...] Az értelmiség feladata, hivatása megérteni, megértetni, hogy a nyelvi, kulturális leépülés, identitásvesztés emberi létünket fenyegeti, a kultúra, a nemzeti önismeret létkérdés. Nagy Gáspár 1995-ös *Nagyon személyes vallomása*ának szavai egyre sürgetőbbekké válnak: »Barátaim! Itt az ideje, hogy összeszámoljuk a hűségeseket, a még nyitott lélekkel és emberi arccal tüntetőket.«”

Számoljunk tehát! S ha elvégeztük az összeadást és a kivonást, a szorzást és az osztást, a legkiválóbbak között most írjuk át csupa nagybetűre Ekler Andrea nevét. A Nagy Gáspár Alapítvány 2019-es díjazottja most már nemcsak szívében és tudatában, hanem ezen a kitüntetésen is felmutathatja és tovább őrizheti az ország útjainak sáros csapásait előtte járó, a bozótot előtte – és már nemzedékek előtt – megbontó, széthajtogató s az elvadult történelmi időkben személyiségének egyetlen tisztásán is katedrális építeni kezdő ember arcát.

Tisztelt Ünneplők! 1989 májusában, a diktatúra végnapjaiban és az új Magyarország születésének virradatán Nagy Gáspár a – *Már hamuval rajzolgatok* című

versében –, kifejezve az egymáshoz kötődés, a közös haza-, ember- és Isten-szeretet értelmét, így fordult Görömbei Andráshoz:

*Mert nagyon a miénk
ráégünk erre a földre
mosolyunk rámegy
bánatunk ráég
már hamuval rajzolgatok
Isten ablakán egyre
de Ő vár – vár még*

Ekler Andrea mosolya és írásaiban kifejtett igazsága – és olykor fájdalma – is erre a földre, erre a hazára ég rá. Esszéi, tanulmányai, kritikái a vállalt küldetés jegyében érintik meg az elődök és a kortársak vállát vagy homlokát – s ezeken az érintéseken át a földet, a történelmet és az Istent. „Nagy Gáspár verseinek színvilágában a vers mindig fényes, fehér, még ha körülötte minden gyászfekete is – írja az igazságnak erről a sokfelé sugárzó ragyogásáról –, »mert a versben millió wattos gyertya ég / szabálytalan szabadság álruhája / felölti s belül viseli a fényt«. A vers önálló életet él... nem veszít fényéből, erejéből, ha értetlen ítések kezébe kerül is, hiszen diktatúrán edződött.” „Féltett kincsem egy vers, amelyet Nagy Gáspártól kaptam – folytatja másutt vallomásszerűen – Amikor elgyengülnék, előveszem... A közös történelmi, kulturális emlékezet része az is, hogy rátaláljunk arra a versre, ... amelyből erőt meríthetünk... Számomra ez a vers Nagy Gáspár *Belátás* című költeménye.”

*Nem lehet a világot Isten nélkül fölnevelni
nem lehet a világot Isten nélkül megérteni
nem lehet a világot Isten nélkül szóra bírni
illetve lehet
csak az olyan rémült magánkaland
melyet a kétségbeesés kormányoz
s végkimenetele fölöttébb kétséges*

Ekler Andreának a „rémült magánkalandok” büszke bizonyosságával szemben feltartott figyelmeztető kezében ott él tovább Nagy Gáspár keze; az irodalomra és az emberre néző – a „kétségbeesés kormányzásától” egy magasabb kormányzáshoz és a nemzethez forduló – tekintetében pedig Nagy Gáspár tekintete.

S ez az igazi köszönet az ifjúkorában hallott-olvasott versekért s a bennük kimondott küzdelemért. Kívánjuk, hogy Ekler Andrea olyan tisztán adja tovább ezt az örökséget, amilyen hófehéren kapta.

Vasvár, 2019. május 4.